

Kapitel 1

Berättelsen om kyrkan som försvann: Röster om pandemi- hanteringen i två pastorat i Linköpings stift

PATRIK HAGMAN

Svenska kyrkan har vid flera tillfällen de senaste åren visat att man trots det myckna talet om trög organisation förmår anpassa sig och möta upp mot hastigt uppkomna förändringar, så som flyktingvågen 2015. Det gällde även pandemin. "Vi ställer inte in, vi ställer om" blev slagordet, och ställde om gjorde man verkligen. I denna artikel kommer jag på intet sätt kunna överblicka hela denna omställning, som berörde nästan alla av kyrkans anställda och så gott som all verksamhet. Däremot vill jag lyfta fram några perspektiv som lätt kan glömmas bort om vi endast utvärderar pandemin utgående från egna minnen, statistik och de anställdas perspektiv.

Denna artikel bygger på ett kvalitativt material och syftet är därmed inte att ge en helhetsbild eller att komma med generaliserbara ut-sagor om hur kyrkan hanterat pandemin. Snarare är syftet dels att låta ett antal röster komma till tals som riskerar glömmas bort i kyrkans interna diskussioner, dels att fördjupa bilden som statistik och enkätundersökningar ger oss genom att ta del av de perspektiv som människor som verkar i kyrkan själva ger uttryck för.

Jag har undersökt två församlingar i Linköpings stift.¹ Jag har valt dem med en strävan efter att få två olika bilder av hur kyrkan hanterade pandemin. Den ena församlingen ingår i ett stort pastorat i

---

1 Bakgrunden till undersökningen är en motion i stiftsfullmäktige i Linköpings stift.

en stor stad, den andra präglas av småstad och landsbygd. Jag visste också att den ena församlingen stack ut genom ganska strikta nedstängningar, medan den andra valde en mer friare hållning till myndigheternas rekommendationer. Vidare utmärkte sig den ena församlingen av vad som kan beskrivas som ena ytterligheten när det gällde digitala gudstjänster: Gudstjänster som helt och hållet utformades för det digitala mediet.² Dock har jag i denna artikel inte fokuserat på att jämföra dessa två församlingar utan snarare vill jag lyfta fram ett antal perspektiv som kommer till uttryck i båda församlingarna, mer eller mindre tydligt.

Jag gjorde två fokusgruppintervjuer³ i vardera församlingen, en bestående av kyrkvårdar och en bestående av unga ledare. Mitt valda fokus var alltså på engagerade ideella. Andra val hade givetvis varit möjliga och i sig väl motiverade. Orsaken till att jag inte valde att exempelvis samla medlemmar som var mindre starkt knutna till församlingen var delvis praktisk – dessa är betydligt svårare att nå. Men också för att jag hade en föraning om att dessa grupper av engagerade ideella inte riktigt hörts i diskussionen om pandemihanteringen i kyrkan. Det skulle visa sig att denna föraning bekräftades av mina informanter.

Jag intervjuade även församlingsherdarna⁴ och pedagogerna i vardera församlingen. Det huvudsakliga syftet med dessa intervjuer var att få en helhetsbild av de vägval som gjorts i församlingarna och hur verksamheten hade sett ut under pandemins olika skeden. Men givetvis var dessa personers egna iakttagelser och erfarenheter också av intresse.

KYRKAN SOM FÖRSVANN

Det mest tydliga resultatet i de intervjuer jag gjorde för denna artikel var att en grupp, åtminstone initialt, helt verkar ha glömts bort i kyrkans omställning i dessa församlingar, nämligen de aktivt engagerade ideella medlemmarna. Dessa involverades inte alls i besluten kring hur man skulle ställa om verksamheten, och

2 Den andra ytterligheten är en enkelt filmad "normal" gudstjänst, där ingen anpassning görs för mediet.

3 Samtliga intervjuade är anonymiserade i denna artikel, men införstådda med att för den som har insyn i kyrkan och Linköpings stift är det inte omöjligt att gissa sig fram till vilka pastorat det rör sig om. Bl.a. av denna orsak har jag i låg grad refererat till direkta citat från de anställda jag intervjuade. Alla beskrivningar av pandemihanteringen lokalt bygger på dessa intervjuer. Jag vill passa på att tacka alla informanter, och särskilt de anställda i de två församlingarna som hjälpte mig få kontakt med de ideella jag intervjuade. Ett särskilt tack även till mina kollegor vid Linköpings stift, Susanna Löfgren och Marie Amnéus Hagman, så hjälpt mig både med sin kunsknad om stiftet och med analysen av materialet jag samlat in, samt Sara Fransson, forskare på avdelningen för kyrkoliv vid Kyrkokansliet för hjälp med forskningsfältet.

4 Det råkade sig så att dessa på olika sätt hade bytt tjänster under pandemin, men så att de kunde ge mig den information jag behövde även om de inte suttit på den post på vilken jag intervjuade dem under hela perioden.

informerades personligen bara i något fall om de beslut som fattades. Ännu två år senare väcker de beslut som fattades våren 2020 starka känslor bland de ideella medarbetare som jag intervjuade:

INTERVJUARE: Och det vet jag att här i [pastoratet] så gick man ju in för att man stängde allt då.

INFORMANT: Mm, brutalt nedstängt.

INFORMANT: Ja, förskräckligt.

INFORMANT: Ja, det var det.

INTERVJUARE: Hur upplevde ni det beslutet då liksom?

INFORMANT: Hemskt. (KV2, 2)⁵

Dessa kyrkvårdar (som i flera fall också är förtroendevalda och aktiva i flera av kyrkans verksamheter) involverades inte på något sätt i omställningen, varken i diskussioner kring vad som skulle göras eller i genomförandet av den nya verksamheten.

INTERVJUARE: Ni kommer inte ihåg att man i något skede skulle ha diskuterat om man skulle kunna involvera ideella på något vis?

INFORMANT: Nej.

INFORMANT: Nej.

INFORMANT: Nej, tyvärr.

INTERVJUARE: Är det någonting som ni skulle ha ställt upp på om man skulle ha frågat liksom?

INFORMANT: Ja, hade de frågat så kunde jag ställt upp.

INFORMANT: Alltså, i början då satt man ju där hemma ... alltså, det var ju en väldigt konstig situation. Alltså, när man då ... ja, 70-plussare, så skulle man ju inte ut i samhället alls och, jag menar, då är man van att vara den där som annars hjälper till och fixar och donar och verkligen ställer upp när det behövs. Och så skulle man ställa upp genom att sitta hemma och gömma sig ungefär. (KV1, 9)

5 "KV"=Kyrkvårdar, "UL"=unga ledare. Siffran efter förkortningen anger församlingen och den sista siffran sidnumret i de transkriberade intervjuerna.

Det är givetvis lätt att förstå hur det kom sig att dessa kyrkvårdar inte inkluderades i pandemihanteringen i högre grad. Initialt visste vi inte hur farlig smittan var, och flera av dessa människor hör till den grupp som särskilt skulle skyddas. De anställda hade en rad perspektiv att förhålla sig till, och ansvar även för en stor del av de uppgifter som dessa ideella inte hade insyn i. Samtidigt är det tydligt att denna grupp, som var van att ge flera timmar av sin tid åt kyrkan varje vecka, helt verkar ha glömts bort. Det är inte bara ett misslyckande ur ett organisatoriskt perspektiv, utan även pastoralt – det verkar som dessa människors behov av meningsfulla sysslor och deras vilja att ta ansvar i församlingen glömdes bort.

Över lag blir det tydligt att de anställdas och de ideellas perspektiv på pandemihanteringen skiljer sig åt. Det är i sig naturligt, de ideella kan inte ha insyn i alla de problem som behövde lösas, och för de anställda var kyrkvårdarna en av många gruppers behov som man måste hantera. För de präster som jag intervjuade verkar begravnings- och sorgesamtal varit det område som upplevdes som svårast att hantera under pandemin, ett område som ideella sällan är involverade i.

Men de intervjuer jag gjort tyder på att flera av de val som gjordes av kyrkan generellt – inte minst betoningen på digitalisering – bygger på en missuppfattning om vilken roll kyrkan spelar för de engagerade medlemmar som mina informanter representerar. Hade man involverat dessa röster i processen hade vissa aspekter av hanteringen av pandemin sannolikt sett annorlunda ut. Ett tydligt exempel är firandet av nattvard, som på de flesta ställen upphörde.

INTERVJUARE: Finns det andra saker som ni tänkte eller har tänkt att: "Varför gjorde man inte det här?", saker man skulle ha kunnat göra med tanke på de begränsningarna som ändå fanns liksom?

INFORMANT: Mm. Ja, det som saknades mest var ju att fira nattvard någon gång och det borde man kunna ha löst på någon utomhusvariant. Det måste inte vara varenda punkt, det går att lösa på många sätt. Man kan ... det finns några saker som är viktiga i, vad heter det ....

INTERVJUARE: Ja, i liturgin?

INFORMANT: I mässdelen, men man kanske inte måste ha alltihop så det blir långt eller för kallt eller någonting, men att lösa med muggar och ... alltså, jag tycker att det var lite fantasilöst.

INFORMANT: Ja.

INFORMANT: Mm. Ja, för det tog ju lång tid innan man fick fira nattvard. (KV2, 14)

Det är svårt att inte hålla med informanten i det faktum att om kyrkan hade gjort det till en prioritet att se till att kyrkans medlemmar skulle ha möjlighet att ta emot nattvarden så hade de varit möjligt att genomföra, även i det tidiga skede när det ännu var oklart hur smittan spreds och hur farlig den var. Man kunde ha kunnat hitta lösningar för utdelandet av nattvarden där risken för smittspridning var marginell, och i många församlingar hittade man sådana lösningar, även om de församlingarna var i minoritet. Valet att sluta med nattvard direkt och helt visar på en prioritering. Det gäller i ännu högre grad att man inte omprövade det beslutet när kunskapen om smittoriskerna och sjukdomens allvar ökade. Även om dessa beslut inte fattades med teologisk argumentation, visar de på en inbäddad teologi i arbetssättet, det vill säga en teologi som kanske inte är explicit formulerad men som kommer till uttryck i det praktiska handlandet.⁶

Ett annat exempel handlar om den sociala kontakten i församlingen.

INFORMANT: En annan sak som man också kan göra, som präst eller de som jobbar i kyrkan, så kan man ju ringa till folk och det har ingen som har gjort ute hos oss heller till de som är mycket äldre än vad jag är, ...

INFORMANT: Det har vi gjort i [distrikt], tagit ...

INTERVJUARE: Från kyrkan? Ni har gjort det från församlingen?

INFORMANT: Ja. Mm.

INTERVJUARE: Berätta.

INFORMANT: Ja, vi ... jag vet att den och den går till kyrkan, då tänkte jag att: "Jag kan ju ta en telefon och slå till den och prata lite", och det gjorde jag och det ... de tyckte att det var bra.

INTERVJUARE: Men det här var någonting som du gjort helt på eget initiativ?

INFORMANT: Ja. (KV1, 10)

Denna kyrkvård hade alltså på eget initiativ börjat ringa runt till de äldre församlingsborna. Det hade varit möjligt att organisera upp telefonkontakter bland dem som kommer till kyrkans verksamheter,

6 Om inbäddad teologi som en av teologins röster, se Watkins, 2020.

om det hade uppfattats vara viktigt att göra. Och man kan givetvis tänka, som informanten ovan verkar göra, att när en ideell medarbetare i församlingen bestämmer sig för att ringa runt till äldre personer i församlingen, på eget initiativ, så är det en del av församlingens verksamhet. Det är faktiskt i linje med vad kyrkan allt oftare officiellt vill framhålla. Men här är min poäng att detta är ett exempel på något som de ideella såg ett behov av och som de anställda i dessa församlingar inte verkar ha kommit att tänka på (även om det gjordes i många andra församlingar).

Båda dessa exempel är intressanta, eftersom de ideella i dessa exempel har kyrkans officiella kyrkosyn på sin sida. Under en lång tid har Svenska kyrkan betonat att man vill komma bort från en kyrka där de anställda ses som kyrkans subjekt och medlemmarna som objekt för verksamheten.⁷ Och Svenska kyrkan förstår sig som en sakramental gemenskap, där ord och sakrament tillsammans skapar kyrkan (Confessio Augustana VII). Ärkebiskopen var också väldigt aktiv i att gentemot myndigheterna argumentera för att man skulle ha möjlighet att samlas i kyrkor på liknande sätt som på till exempel gym.⁸ Vad de engagerade medlemmar jag intervjuade ger uttryck för är att kyrkan under pandemin verkade glömma bort detta och i praktiken återvände till äldre kyrkosyner som man länge arbetat för att göra upp med – en kyrka med ensidig betoning på det predikade ordet; samt en kyrka där arbetet utförs endast av anställda.

Det är värt att stanna upp inför hur annorlunda de anställdas upplevelse var jämfört med denna grupp av engagerade ideella. De första veckorna i pandemin uppfattades säkerligen för de anställda som hektiska, med långa möten där allt man planerat nu måste omvärderas. För denna informant, van att aktivt delta i kyrkans verksamhet flera gånger i veckan var upplevelsen en annan.

INFORMANT: Alltså, för mig blev det som att kyrkan inte fanns. (KV1, 6)

Allt det kyrkan var för denna person upphörde över en natt, och det ersattes inte med andra typer av verksamhet. Hen blev inte tillfrågad om sin åsikt, hen efterfrågades inte för sina insatser. Och detta skedde i en tid när hen behövde dessa saker mer än någonsin.

I den andra församlingen där jag gjorde intervjuer var den initiala reaktionen likartad, men under sommaren 2020 började man med en del aktiviteter som uppskattades mycket. Man hade vandringsgudstjänster där kyrkvårdarna engagerades, och man började hålla

⁷ Se Hagman 2013, 2018.

⁸ <https://www.sydsvenskan.se/2021-11-29/arkebiskopen-vaccinbevis--bryter-mot-religionsfriheten>

kyrkan öppen under vissa tider där de ideella blev ansvariga för verksamheten. De kyrkvårdar jag intervjuade uppskattade dessa saker mycket, vilket visar att deras hårda kritik mot att man i deras pastorat valde att inte alls fira gudstjänst inte handlade om att man till varje pris ville ha det som man var van vid. De är självklart medvetna om att man måste ställa om, kritiken handlar om att man ställde om på ett sätt som inte motsvarade deras förväntningar på vad kyrkan är. Men deras kritik gick fram – det vittnar även den präst jag intervjuade om – och man gjorde vissa anpassningar, speciellt under 2021. En del rebelliskhet förekom också – så att det trots att man inte fick fira gudstjänst plötsligt förekom både psalmsång, textläsning och betraktelser under den tid som kyrkan var öppen (samt improviserat kyrkkaffe utanför).

Medan kritiken mot de inställda gudstjänsterna var hård, och särskilt mot att nattvard inte firades, var de kyrkvårdar jag intervjuade desto positivare till de nya former av verksamhet som infördes och som motsvarade deras förväntningar och behov. Både vandringsgudstjänsterna och den av frivilliga öppethållna kyrkan ses av de intervjuade som saker som gärna får fortsätta efter pandemin.

DEN OINTRESSANTA DIGITALISERINGEN

Den aspekt av kyrkans pandemiomställning som fått mest uppmärksamhet, åtminstone inom akademien, handlar om digitaliseringen.⁹ Trots att en hel del redan har publicerats på detta tema, kvarstår många frågor. Den kanske viktigaste frågan handlar om vilka grupper det egentligen är som har tittat på alla de webbsända gudstjänsterna som församlingarna har åstadkommit. Så som sociala medier fungerar idag är det inte troligt att man nått de personer som annars inte har kontakt med kyrkan i någon större utsträckning. De anekdotiska svar som denna undersökning fångat upp (och som jag även annars snappat upp) tyder på att en viktig grupp som uppskattat webbsända gudstjänster är kyrkvana personer som har anknytning till en viss plats, men som inte bor på platsen i fråga. En av prästerna jag intervjuade berättade att en grupp asylsökande som församlingen tidigare hade nära kontakt med, och som sedan förflyttades från församlingens område till ett annat boende, hörde till dem som aktivt kommenterade på församlingens sociala medier-konton.

Det framgår tydligt i min undersökning att de ideella jag intervjuade, som vanligtvis är aktiva gudstjänstbesökare, inte hade följt de webbsända gudstjänsterna i någon större utsträckning. De kände inte heller till andra i sin bekantskapskrets som gjort det. De argumenterade om varför den digitala gudstjänsten inte attraherade

⁹ Se t.ex. Fahlgren, Lockneus, Strömner 2021; Campbell, Dyer 2022. Se även artiklar i *Nyckeln till Svenska kyrkan* 2021.

säger rätt mycket om vad en gudstjänst är ur de gudstjänstaktivas perspektiv och förtjänar därför citeras i sin helhet.

INFORMANT: Mm, jag lyssnade och tittade rätt mycket i början, men som sagt, det var ... jag skulle inte ens vilja kalla det för gudstjänst, det var en andakt.

INFORMANT: Mm, stämmer.

INFORMANT: Ja.

INFORMANT: Och så störde det mig så, men det är väl petitesser, med en präst bara i kavaj och rundkrage eller klänning. Jag vill ha med ett röcklin eller ...

INTERVJUARE: Ja, att det känns mera som gudstjänst.

INFORMANT: Ja.

INFORMANT: Ja, det blir en markering. Det är sant.

INTERVJUARE: Kan du sätta ord på liksom vad du saknar när du säger att det inte var en gudstjänst ens?

INFORMANT: Ja, hela den liturgiska biten. Den saknade jag, för även om man går i en gudstjänst, så är det inte alltid predikan talar till en, men liturgin finns och förhoppningsvis en och annan bra psalm [skrattar] också, som man kan ... och så texterna förstås och bönerna. Nej, ja, så tror jag.

INTERVJUARE: Mm, vad säger ni andra?

INFORMANT: Jag ... jo, men det här att man inte är aktiv själv. Går du i en gudstjänst, då är du ju aktiv själv. Det kan jag vara vid en digital också, men det är ju inte detsamma att sitta och läsa med eller någonting sånt, och det är ju mycket av det som inte är med på det digitala heller, utan det är ju psalmer och dagens ord och så där, så att det kan jag väl sakna, om jag ska säga att jag saknar något, men i syfte att jag ska få känna att jag har hört klockorna ringa, att jag är med på något sätt och så där, då kan jag tycka att det digitala är fint, för det finns ju med.

INFORMANT: Men hela den sociala delen försvinner ju platt, så jag måste säga att jag var ingen stor konsument, men hellre radiogudstjänsten. (KV2, 11–12)

Dessa kyrkvårdar lyfter alltså fram liturgin – inklusive liturgisk klädsel, gudstjänstdeltagarnas egna aktiva deltagande samt den

sociala gemenskapen som avgörande för att en gudstjänst är en gudstjänst. I det pastorat dessa kyrkvårdar är verksamma gick man in för vad som kan beskrivas som den ena ytterligheten när det gäller webbsända gudstjänster: förinspelade gudstjänster starkt anpassade efter vad som anses fungera i mediet: ingen liturgi, fokus på en betraktelse, sång och bön. Dessa gudstjänster producerades av pastoratets kommunikatörer för hela pastoratet, där församlingarna och deras anställda turades om att medverka.

Därför är det intressant att det som kyrkvårdarna saknade, och som för dem innebar att andakterna inte var "riktiga gudstjänster" var just det som man medvetet valde bort: liturgiska kläder och liturgi. Att den egna aktiviteten lyfts fram och att predikan inte ses som det mest centrala illustrerar åter igen skillnaden mellan de anställdas perspektiv och de ideellas. Det är lätt att förstå att för en präst som ägnar flera timmar åt att förbereda predikan framstår den som det centrala, och det som man väljer överföra till det digitala mediet. Men för den vana gudstjänstbesökaren är det ofta andra saker som är viktigare. Även när det gäller digitaliseringen av gudstjänsterna är det alltså troligt att diskussionen hade sett annorlunda ut om de ideella hade inkluderats från början. De digitala gudstjänster som erbjöds uppfattades inte som alternativ till den vanliga gudstjänsten.

Denna skepsis mot de webbsända gudstjänsterna verkar inte ha berott på att tekniken var främmande eller otillgänglig (även om de intervjuade tänker sig att det kan gälla för vissa andra). De hade i de flesta fall sett någon webbsändning i början av pandemin.

Ändå kan man förstås tänka sig att detta är en generationsfråga. Inte heller de ungdomar jag intervjuade hade sett de webbsända gudstjänsterna, men mer intressant var hur de förhöll sig till digital verksamhet riktad till ungdomar.

INTERVJUARE: Är det skillnad på om församlingen ordnar någonting då, att man verkligen samlar människor på samma plats liksom så här eller om man bara ordnar träffar och så här digitalt?

INFORMANT: Mm. Ja, men det är väl lättare att ses liksom i verkligheten, så man ... då kan man ju ändå hitta på konkreta saker, eller så här, och hitta på något, för att gör man något roligt tillsammans, så är ju det kanske lite roligare än att ... alltså, det är klart, det kan ju vara kul att stå och prata bara, men det är väl lite roligare att göra saker också liksom och man får lite mer så här ... ja, men lite idéer och ... allmänt liksom, tror jag.

INFORMANT: Nej, men det är ju en skillnad, eller, ja, jag tänker om man träffas mer i verkligheten så, så får man ju mer kontakt

med andra människor än vad man gör på nätet, det ... och så. Och sen tänker jag även i skolan, man lär sig ju mycket, mycket mer än vad man gör på ... att sitta och prata digitalt. Ja.

INTERVJUARE: Tycker ni att det är bra att man valde att ... här, att man ska träffas på riktigt i alla fall?

INFORMANT: Ja, för om man träffas på Zoom, det är ju inte direkt samma grej, för alltså en del av det roliga här som man kan göra för oss ungdomar, det är att man kan vara här och, alltså, spela pingis och biljard och det kan vi inte göra över Zoom, så. (UL2, 7–8)

Här utmanas i någon mening talet om en generation av ”digitala urinvånare”, åtminstone tanken att för denna generation är skillnaden på att mötas ansikte mot ansikte eller digitalt av liten betydelse. I båda församlingarna som de intervjuade ungdomarna kom från är ungdomsarbetet i väldigt låg grad digitaliserat. Den enda teknologi som används i större utsträckning är SMS, och ungdomarna var väldigt nöjda med det. Den ena gruppen hade en Facebook-grupp men intresset för den var rätt svagt bland ungdomarna.

Den något överraskande slutsatsen som man kan dra av alla fyra fokusgruppintervjuer är att för de intervjuade verkade digitaliseringen spela mycket liten roll i deras uppfattning om hur kyrkan hanterat pandemin. Det här väcker förstås en rad intressanta frågor. Om dessa digitala satsningar inte möter behov hos de som är aktiva i kyrkans ”vanliga” verksamhet, vem är det då som de når? Detta är något som behöver undersökas ytterligare.

DET AVLÄGSNA BESLUTFATTANDET

Det område där det kanske är enklast att dra lärdomar av pandemin är hur beslutfattandet gick till. Även om nästa ”kris” inte handlar om en pandemi kommer liknande vägval att behöva göras, och de erfarenheter man har med sig kan komma till nytta i en ny situation.

När det gäller pandemin bestämde Svenska kyrkan att beslut om hur anpassningen skulle ske skulle tas av kyrkoherdarna på lokal nivå. Motiven för detta beslut håller även när de betraktas i backspegeln. Skillnaderna var stora, både när det gäller förutsättningar och smittspridning, och om besluten fattats på nationell eller stiftsnivå skulle det med säkerhet medfört en betydligt ”trubbigare” hantering. Det finns dock två iakttagelser som kan göras kring detta utgående från mitt insamlade material. För det första skapade skillnaderna mellan församlingar i fråga om beslut som rörde till exempel gudstjänstfirande starka reaktioner.

Det faktum att olika pastorat och stift valde att göra olika skapade stor irritation, vilket även de anställda jag intervjuade vittnade om. De olika lösningarna uppfattades som orättvisa. Om denna irritation faktiskt hade varit mindre ifall alla hade gjort lika är svårt att säga – även då hade säkerligen många varit missnöjda. Men det är säkert möjligt att hantera denna irritation mera medvetet om en liknande situation uppkommer igen.

Den andra iakttagelsen är att valet att låta besluten kring gudstjänsterna tas på pastoratsnivå inte riktigt gav det önskade resultatet. I det stora pastoratet jag undersökte kan man inte säga att beslut fattades utgående från de lokala förutsättningarna. Pastoratet innehåller både storstad och landsbygd, och i de små kyrkorna, där en gudstjänst kanske samlar färre än 10 personer i normala fall, var det svårt att förstå varför man skulle behandlas på samma sätt som de större innerstadskyrkorna. Om intentionen var att besluten skulle fattas utgående från den lokala situationen borde beslutsfattande kanske ha delegerats ett steg till, till församlingsherdarna.

Som jag redan konstaterat var kyrkvärdarnas kritik av dessa beslut välgrundade med hänsyn till Svenska kyrkans teologiska självförståelse. Linköpings stift har de "Sju rörelserna" som biskop Martin Modeus formulerat i sitt herdabrev genomsyrt arbetet under en längre tid. Tanken med de sju rörelserna är att peka ut riktningen för församlingsutveckling. Det är tydligt att besluten under pandemin i flera fall gick direkt emot intentionen med dessa rörelser – tydligast i synen på församlingsmedlemmarna och de anställda. Rörelsen som gäller kyrkotillhöriga är "från brukare till bärare" och de anställda beskrivs med rörelsen "från utförare till möjliggörare". Församlingssynen beskrivs enligt rörelsen "från verksamhetsproducent till gemenskap i liv". På alla dessa punkter gick rörelsen under pandemin åt motsatt håll.

Till en del är detta givetvis förstäligt. Kyrkans teologiskt motiveerade strävan måste alltid vägas mot den konkreta situationen man lever i. Men enligt de anställda och ideella jag intervjuat verkar det i dessa fall inte funnits någon diskussion kring denna spänning mellan teologiska ideal och konkreta förutsättningar. Snarare verkar diskussionen rört sig på en skala mellan de som ville vara ännu mera restriktiva än myndigheternas rekommendationer och de som ville tolka dessa mera fritt. Någon direkt teologisk diskussion kring hur man ska vara kyrka i en pandemi verkar inte legat till grund för de beslut som fattades i de undersökta pastoraten.¹⁰

¹⁰ Det finns givetvis exempel på församlingar där en sådan diskussion förekommit. I ett dokument med rubriken "Linköpings stift ställer om" som producerades inom stiftsorganisationen under pandemin citeras en kyrkoherde som säger så här: "Jag tog tag i Luthers sju kännetecken av kyrkan och försökte se att alla tecknen fanns på plats."

ATT VETA VAD MAN HÅLLER PÅ MED

Jag vill avsluta denna artikel med ett exempel på en verksamhet som enligt samtliga intervjuade hanterade pandemin mycket bra. Det handlar om den ena församlingens ungdomsarbete. I praktiken pågick ungdomsarbetet som vanligt under hela pandemin. Endast enstaka samlingar ställdes in helt, när situationen i trakten var som värst. Därutöver hittade man hela tiden sätt att träffas, ofta utomhus. Man hittade alternativ till sådant som inte gick att göra – i stället för att laga mat tillsammans åt man stora mängder Risifrutti. Man höll kontakt via SMS och meddelade den vägen var och hur man skulle träffas.

Detta innebar att både konfirmandarbetet och arbetet med de äldre ungdomarna kunde utföras genom hela pandemin, utan att ungdomar försvann eller grupperna minskade. Och faktiskt verkar de ungdomar som varit med under en längre tid tycka att vissa saker till och med blev bättre.

INTERVJUARE: Men är det någonting under pandemin som har hänt eller någonting ... jag menar just det här att man inte har kunnat resa till exempel, som du sa i början, tycker ni att, de har försökt att hitta på andra grejer att göra i stället?

INFORMANT: Ja.

INFORMANT: Vi har ju badat extremt [skrattar] mycket.

INFORMANT: Ja.[flera skrattar]

INFORMANT: Ja, men det är ju inte jättesvårt. Man kan ju hitta på så saker i Sverige eller i [hemorten] ändå. Det finns ju rätt mycket att göra. Det finns ju saker som, även om man är utomlands, så gör man ju typ ... finns det ju typ exakt samma saker man kan göra i Sverige.

INFORMANT: Det är bara varmare där.

INFORMANT: Bara att det är utomlands i stället.

INTERVJUARE: Ja, bättre väder. Tycker ni att de som jobbar här har liksom involverat er i just att fundera på vad man kan göra i stället, om man inte kan göra de saker som man har gjort tidigare?

INFORMANT: Jo.

INTERVJUARE: Hur?

INFORMANT: Ja, men det där att vi har dragit ut i skogen och grillat. Vi har ju gjort saker utomhus, men ändå inte bland massa människor.

INTERVJUARE: Precis, en annan sak som jag tänker mig att ni inte ha kunnat göra är just att åka på såna här grejer med många ungdomar från andra församlingar.

INFORMANT: De fixade ju så att vi ändå kunde åka ensamma då. Det var ändå jättekul, för vi har ju en bra gemenskap.

INFORMANT: Ja, det var rätt nice när vi åkte till [plats där ett stort ungdomsevent brukar hållas], men då var det ju inte så jättemånga heller. Det ... hade det varit jättemånga, så hade det varit så här trångt. [skrattar] Nu var det inte trångt.

INFORMANT: Jag tror att när vi själva också då blev det väl mer ... det blir en annan sammanhållning, eftersom att man är så få, så är det ju fler ... även fast man är mindre, så är det en större grupp, så att man är med fler personer.

INTERVJUARE: Så att till och med fördelar liksom?

INFORMANT: Ja, det var den bästa [namnet på eventet och platsen], som jag har varit på i alla fall. (UL2, 10–11)

Det här visar åter igen att anpassningar i sig inte behöver upplevas som problematiska – det verkade inte finnas någon besvikelse över att dessa ungdomar missat sin utlandsresa. Att ungdomarna inkluderades i diskussionerna om hur anpassningarna skulle göras verkar även i detta sammanhang ha varit avgörande. Så här säger deras pedagog.

PEDAGOG: Ja, då ... så vi ordnade och vi fixade såna grejer lite så där på egen hand och det blir väl naturligtvis inte alls samma sak, men det blev riktigt bra, ... det blev många såna här processer som ändå var bra, just det att ungdomarna var med och tänkte också: "Hur ska vi göra nu?", liksom.

INTERVJUARE: Ja, precis.

PEDAGOG: Mm, och det tycker jag, det bådär ju liksom gott, att de vill göra de här sakerna, att de tycker att det är värdefullt och att man då tillsammans funderar på: "Hur ska vi fixa med det här då?" Och då tänker jag också som anställd ledare så vill jag möjliggöra så mycket som möjligt för dem, för det fanns ju alltid den tveksamheten då: "Är det så att ...", för man skulle göra riskanalyser, du vet hur det är, va: "Hur ska man ta sig till platsen? Kan de åka tillsammans? Ska de som är i samma skola gå i ... bo i samma tält?" (P2, 4–5)

Det som blir väldigt tydligt i mitt samtal med pedagogen är att hen har en väldigt klar bild av vad som är syftet med arbetet med ungdomarna. Hens arbete utgår från en uppfattning om att det sociala är det centrala, men inte så att syftet med kyrkans arbete är reducerat till det sociala, utan så att det sociala är förutsättningen för att arbetet ska vara möjligt att utföra. Att kyrkan har något att ge som går bortom enbart "god gemenskap" är tydligt när jag frågar vad hen tänker i fråga om vad kyrkan kan lära sig av pandemin.

PEDAGOG: Ja, man har ju fått en insikt i någonting som är väldigt bräckligt, alltså vår vanliga värld, [skrattar] och jag tänker, det händer ju många saker i den här tiden och många ungdomar upplever ju mycket oro så här, ... jag tror att kyrkan är väldigt viktig i de här lägena, att vi finns där på något sätt alltså. (P2, 3)

Utgående från detta syfte är det lättare att sedan bedöma vad som är omistligt och vad som kan förändras i kyrkans verksamhet. Och kanske det är så att just denna aspekt – vad målet är – är lite mindre komplicerat just när det gäller ungdomsarbetet, än om vi exempelvis jämför med prästens arbetsbild där så väldigt olika uppgifter ingår, eller kyrkans syfte som helhet. Detta oaktat verkar det som det är just här roten till det som blev mindre bra i kyrkans pandemihantering verkar finnas.

Pandemin innebar att den trygghet som finns i rutinerna och de invanda formerna försvann. Mycket av kyrkans självförståelse är nedlagd i dessa rutiner och former. När de försvann blev det för många anställda oklart vad som riktigt var syftet med alltihop. Kanske inte i en övergripande mening där man formulerar sig i termer av att föra ut Guds ord i världen, eller att vara en bild av Guds rike. Däremot på den aningen konkretare nivån där man tänker kring hur detta går till i praktiken. Därför blev det mera "kloka ord på Facebook" och mindre av det som församlingsmedlemmarna verkligen efterfrågade – som dessutom visar sig sammanfalla med just de tankar som de normala rutinerna bär upp: regelbundet gudstjänstdeltagande, former för inkluderande av ideella, betoning av det sociala.

När kyrkan nu uppdaterar krisplaner och rutiner för extrema situationer är det viktigt att man inte nöjer sig med att se till att flyktvägar och brandskydd är i skick. Även om det praktiska är viktigt måste frågan om hur man kan slå vakt om att kyrkans mål och mening inte glöms bort. En kris sätter även kyrkans självförståelse under press och historien ger oss många exempel på att det faktiskt kan gå riktigt illa. Här kan vi lära oss en hel del av pandemin. Enklast verkar detta kunna ske genom att församlingen – inte bara de anställda – inkluderas i samtalet.

REFERENSER

- Campbell, Heidi A. & Dyer, John 2022. *Ecclesiology for a Digital Church. Theological Reflection on a New Normal*. SCM Press, 2022.
- Fahlgren, Sune, Lockneus, Elin & Strömner, Daniel 2021. *Corona och kyrkorna. Lärdomar, digitala möten och beredskap för nästa kris*. Libris, 2021.
- Hagman, Patrik 2013. *Efter folkkyrkan. En teologi om kyrkan i det efterkristna samhället*. Artos, 2013.
- Hagman, Patrik 2018. *Om tron. Att söka den djupa verkligheten*. Artos, 2018.
- Modeus, Martin 2016. *Levande tillsammans med Kristus. Om en kyrka i rörelse. Herdabrev för Linköpings stift*. Artos, 2016.
- Watkins, C. 2020. *Disclosing Church: An Ecclesiology Learned from Conversations in Practice*. Routledge, 2020.